

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

з теми:

**«КОРЕКЦІЯ ТЕМПО-РИТМІЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ
ПОТРЕБАМИ»**

Виконала здобувачка 2 курсу групи
ОП Спеціальна освіта (Логопедія)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія
Христина МАСЛЯК

Керівник:
Наталія ГОНЧАРУК,
доктор психологічних наук, доцент

Рецензент:
Олена ВЕРЖИХОВСЬКА,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри психолого-медико-педагогічних
основ корекційної роботи

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕМПО-РИТМІЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ	7
1.1. Сутність та структура темпо-ритмічної сторони мовлення.....	7
1.2. Характеристика порушень темпо-ритмічної сторони мовлення несудомного характеру.....	11
1.3. Характеристика порушень темпо-ритмічної сторони мовлення судомного характеру.....	20
Висновки до першого розділу	31
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНОСТІ ТЕМПО- РИТМІЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	33
2.1. Організація і проведення логопедичного обстеження темпо- ритмічної сторони мовлення молодших школярів.....	33
2.2. Розроблення та характеристика рівнів сформованості темпо- ритмічної сторони мовлення у молодших школярів.....	36
2.3. Емпіричне дослідження особливостей темпо-ритмічної сторони мовлення у молодших школярів з особливими освітніми потребами.....	48
Висновки до другого розділу	69
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ТЕМПО-РИТМІЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ	71
3.1. Принципи та підходи до організації і проведення логопедичної корекції у дітей з особливими освітніми потребами в молодшому шкільному віці.....	71
3.2. Зміст та структура корекційної роботи з формування темпо- ритмічної сторони мовлення на логопедичних заняттях у дітей молодшого шкільного віку	75
Висновки до третього розділу	84

ВИСНОВКИ.....	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	89

ВСТУП

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку суспільства, чисельність дітей із порушеннями мовлення невпинно зростає. Важливість мовленнєвих навичок у академічному та соціальному житті дітей не можна недооцінювати, оскільки вони є основою для ефективного спілкування та інтеграції в суспільство. Проблема корекції темпо-ритмічної сторони мовлення у дітей молодшого шкільного віку стає все більш актуальною, що створює необхідність підбору та використання ефективних методів і програм корекції мовлення для молодших школярів, які мають різні види особливих освітніх потреб, у тому числі з порушеннями темпо-ритмічної сторони мовлення.

Характеризуючи дітей із заїканням, брадилалією, тахілалією, ринолалією, дизартрією, значна частина науковців, стверджують що відставання у розвитку рухових здібностей, загальної та мимічної моторики, а також орального праксису, для дітей цим типом порушень притаманні такі особистісні та емоційно-вольові характеристики як роздратованість, вередливість, боязкість, прагнення до усамітнення, почуття власної неспроможності, це у свою чергу призводить до потреби пошуку та використання новітніх підходів та інноваційних методів, які можуть бути використані для покращення мовлення та взаємодії цих дітей у навчальних та соціальних середовищах. Крім того, воно може мати позитивний вплив на психологічний стан учнів, підвищуючи їхню самооцінку та впевненість у соціальних взаєминах. Всі ці фактори зумовили вибір нашого дослідження, адже воно відіграє важливу роль у забезпеченні рівноправності та інтеграції учнів з особливими освітніми потребами в освітній процес та суспільство загалом.

У спеціальній та психолого-педагогічній науці накопичений значний теоретичний матеріал з проблеми мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку, зокрема її просодичної складової. Науковцями, які займалися дослідженням цієї проблематики у сучасній науці з позицій логопедичного

(Ю. Рібцун, В. Тарасун, С. Конопляста, І. Мартиненко, Ю. Коломієць), нейрофізіологічного (І. Кравченко, В. Галущенко), психологічного (С. Притиковська, В. Кондратенко) і психолого-педагогічного (С. Миронова, М. Шеремет, Н. Чередніченко) підходу визначено основні характеристики темпо-ритмічної сторони мовлення.

Водночас, питання корекції темпо-ритмічної сторони мовлення молодших школярів з особливими освітніми потребами досліджено недостатньо всебічно та ґрунтовно, що зумовило вибір теми нашої кваліфікаційної роботи; «Корекція темпо-ритмічної сторони мовлення молодших школярів з особливими освітніми потребами».

Об'єкт дослідження – темпо-ритмічна сторона мовлення молодших школярів з особливими освітніми потребами.

Предмет дослідження – принципи та методи логопедичної корекції темпо-ритмічної сторони мовлення молодших школярів з особливими освітніми потребами

Мета дослідження: полягає у теоретичному аналізі та емпіричному дослідженні темпо-ритмічної складової мовлення дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами.

Завдання дослідження:

1) Проаналізувати наукову літературу з проблеми вивчення сутності та структури темпо-ритмічної сторони мовлення.

2) Розробити методіку емпіричного дослідження та визначити рівні сформованості темпо-ритмічної сторони мовлення у дітей молодшого шкільного віку.

3) Описати принципи, методи, підходи до організації і проведення корекції, розкрити зміст та структуру корекційної роботи з формування темпо-ритмічної сторони мовлення на логопедичних заняттях у дітей молодшого шкільного віку.

Методи дослідження: теоретичні аналіз, порівняння, узагальнення, класифікація, систематизація, синтез основних понять із досліджуваної проблеми; емпіричні: «Гейдельберзький тест мовленнєвого розвитку (Heidelberger Sprachentwicklungs Test)», завдання на визначення темпо-ритмічних характеристик мовлення, опитування (анкетування).

Експериментальною базою дослідження є реабілітаційний центр «Моя Надія» у м. Івано-Франківську. Дослідженням було охоплено 15 дітей з ООП та 10 дітей з НР.

Наукова новизна. Наукова новизна роботи полягає в комплексному підході до розробки та застосування спеціалізованих методів і технік в контексті корекційної програми, спрямованих на покращення темпу та ритму мовлення у цієї категорії дітей. Ця тема актуалізує необхідність глибокого розуміння унікальних мовленнєвих викликів, з якими стикаються діти з ООП, і пропонує інноваційні підходи, що враховують індивідуальні особливості та потреби кожної дитини.

Теоретичне значення дослідження. Отримані результати дозволяють розширити наукове уявлення про специфіку темпо-ритмічних аспектів мовлення у дітей з особливими освітніми потребами, підкреслюючи важливість цієї сфери для їх загального мовленнєвого розвитку.

Практична значущість дослідження. Результати дослідження, зокрема запропонована корекційна програма може бути використана вчителями-логопедами для покращення якості освітніх та логопедичних послуг, наданих дітям з особливими освітніми потребами, забезпечуючи більш гармонійний та ефективний розвиток мовленнєвих навичок.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота магістра складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (73 найменування).

ВИСНОВКИ

На основі проведеного нами дослідження можна зробити наступні висновки.

Темпо-ритмічна сторона мовлення відіграє критичну роль у формуванні та розумінні мовленнєвого повідомлення. Вона охоплює ритм, темп, інтонацію та паузи, що є фундаментальними для забезпечення плавності, виразності та ефективності комунікації. Порушення темпо-ритмічної сторони мовлення можуть мати як несудомний, так і судомний характер. Несудомні порушення включають такі явища, як брадилалія (надмірне сповільнення мовлення) та тахілалія (патологічне прискорення мовлення), які можуть впливати на зрозумілість мовлення та спілкування загалом. Судомні порушення, як заїкання та дизартрія, включають переривчастість мовлення та порушення просодики через недостатню іннервацію мовленнєвого апарату. Логопедична робота з цими порушеннями вимагає комплексного підходу, що включає діагностику, індивідуальну корекцію та контроль прогресу, орієнтованого на конкретні потреби кожної дитини. Важливою є інтеграція сучасних методів та технологій для забезпечення більшої залученості та ефективності корекційного процесу.

Загальна оцінка показників рівня сформованості темпо-ритмічної сторони мовлення виявила значні відмінності між дітьми з нормотиповим розвитком (НР) та дітьми з порушеннями мовленнєвого розвитку (ПМР).

У дітей з нормотиповим розвитком спостерігається високий рівень сформованості мовленнєвих навичок: 34.3% мають середній рівень, а 38.2% - достатній рівень. Це свідчить про їхню здатність ефективно використовувати паузи, інтонацію та ритм мовлення, а також про впевненість у мовленні та адаптацію до різних комунікативних ситуацій.

У дітей з порушеннями мовлення переважають низький (31.9%) та середній (42.6%) рівні сформованості, що вказує на істотні труднощі у використанні темпу та ритму мовлення. Вони можуть стикатися з проблемами

підтримки сталого темпу, зрозумілості висловлювань та послідовності мовлення. Для дітей із середнім рівнем сформованості необхідна додаткова практика та підтримка для досягнення послідовності та адекватності мовлення.

Враховуючи ці дані, для корекції рекомендується використання комплексу вправ, які покращують розуміння та контроль над темпом і ритмом мовлення. Це може включати ритмічні вірші, пісні, ігри та інтерактивні заняття, які стимулюють дітей використовувати мовлення у різних темпах та інтонаціях. Такі методики допомагають не лише у корекції мовленнєвих порушень, а й сприяють розвитку комунікативних навичок та соціальній адаптації дітей.

Узагальнюючи вищевказані підходи та принципи до організації та проведення корекційної роботи з дітьми молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами, можна сказати, що ефективна корекція базується на глибокому розумінні та врахуванні індивідуальних характеристик кожної дитини. Важливість індивідуального підходу, який включає ретельну оцінку потреб дитини, гнучкість у навчанні та створення підтримуючого середовища, є ключовими аспектами успішної корекційної роботи.

Комплексність підходу, яка охоплює академічний, емоційний, соціальний та фізичний розвиток, є також важливою для всебічного розвитку дитини. Роль освітніх фахівців, включаючи вчителів, логопедів, психологів, в цьому процесі є невід'ємною, адже вони сприяють не лише навчанню, але й вихованню та розвитку дитини як цілісної особистості.

Послідовність та систематичність у корекційній роботі, поряд з мультидисциплінарним підходом, забезпечують ефективність та стабільність в розвитку навичок та знань. Залучення батьків і сім'ї, активна участь у процесі корекції та створення позитивного та заохочувального середовища є важливими для підтримки та мотивації дитини.

Усі ці аспекти разом формують гармонійний та ефективний підхід до корекційної роботи, який сприяє не лише вирішенню освітніх проблем, але й

всебічному розвитку дитини, підготовці її до успішної адаптації та соціалізації в суспільстві.

Корекція порушень темпо-ритмічної складової мовлення у дітей молодшого шкільного віку є багатограним і витонченим процесом, який вимагає уважного і глибокого підходу, адаптованого до індивідуальних потреб кожної дитини. Процес корекції охоплює декілька ключових етапів, кожен з яких має свою специфіку та значення у загальному контексті розвитку мовлення.

Перший крок у цьому процесі – це точна діагностика, яка допомагає виявити специфіку порушень мовлення дитини. Цей етап включає оцінку анатомічної будови мовленнєвого апарату, рівня розвитку мовлення, зорового і слухового сприймання, а також когнітивних здібностей. На основі цього обстеження розробляється індивідуальний план корекції.

Немовленнєвий етап корекції зосереджується на розвитку емоційно-вольової сфери, особистості дитини та фізіологічно правильного мовленнєвого дихання. Тут застосовуються методи, що включають різноманітні ігри, аудіозаписи, прослуховування музики, а також розвиток сенсорних відчуттів.

Мовленнєвий етап включає безпосередню роботу над наголосом, силою голосу, артикуляцією та мелодійністю мовлення. Особлива увага приділяється розвитку дикції, тембру та інтонаційності мовлення, що допомагає дитині стати більш виразним і зрозумілим у спілкуванні.

Розвиток моторних функцій, таких як дрібна моторика рук та артикуляційного апарату, є ще одним важливим аспектом корекційної роботи. Використання пальчикових вправ, самомасажу та рухливих ігор сприяє розвитку контролю над мовленнєвим апаратом.

Важливу роль у корекції відіграє логоритміка, яка ефективно поєднує ритмічні вправи з музичними елементами, стимулюючи розвиток мовленнєвих навичок та загальної моторики. Вона також сприяє підвищенню музичного сприйняття, уваги та пам'яті дитини.

Сучасні інформаційно-комунікативні технології, такі як освітні програми та відеоролики, відіграють значущу роль у забезпеченні інтерактивності та залученості дітей у навчальний процес. Ці інструменти допомагають робити навчання більш захоплюючим та ефективним.

На заключному контрольному етапі оцінюється прогрес дитини, що включає переоцінку мовленнєвих навичок та загального розвитку мовлення. Це дозволяє скоригувати подальший план роботи та зосередитись на конкретних аспектах, які потребують покращення.

Загалом, корекційна робота є важливою складовою в розвитку мовленнєвих здібностей дітей молодшого шкільного віку, особливо тих, хто має порушення темпо-ритмічної сторони мовлення. Вона сприяє не тільки вирішенню конкретних мовленнєвих проблем, але й підтримує загальний комунікативний розвиток та соціальну адаптацію дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аркадьєва О.О. Про стан розвитку компонентів психологічної структури читання в учнів 2-4 класів із ДЦП . Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: наук.-метод. зб. / за ред. В.В. Засенка, А.А. Колупаєвої. Київ, 2014. Вип. 5. Частина 3.
2. Боряк О. В. Корекція просодичної сторони мовлення дітей старшого дошкільного віку з дизартрією засобами логопедичної ритміки : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. Київ, 2012. 20 с.
3. Винокур А.С. Подолання мовного недорозвинення у дітей молодшого шкільного віку. Київ, 2007.
4. Гриншпун Б. М. Хрестоматія з логопедії: історичні аспекти, дислалія, дизартрія, ринолалія : навч. посіб. /за ред. М. К. Шеремет, І. В. Мартиненко: 2-е вид., змін. і допов. Київ, 2008. С. 81–91.
5. Галущенко В. І. Особливості формування просодичного компонента мовлення у дітей зі стертою формою дизартрії : автореф. дис. ... канд. пед. наук :13.00.03 . Одеса, 2012. 20 с.
6. Горобець С. Подолання вад звуковимови . Відкритий урок: розробки, технології, досвід. 2011. № 4. С. 60-61.
7. Гуцал Л.Л. , Миронова С.П. Теоретичні аспекти та методика подолання заїкання у молодших школярів: Навчально-методичний посібник. Хмельницький: Поділля, 2001. 91 с.
8. Дислалія . Хрестоматія з логопедії: історичні аспекти, дислалія, дизартрія, ринолалія : навч. посіб. /за ред. М. К. Шеремет, І. В. Мартиненко. 2-е вид., змін. і допов. Київ, 2008. С. 111–190.
9. Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання: наук.-метод. журн. Київ, 2013. С. 9 – 13.
10. Дідкова Л. М. Актуальні питання стертої форми дизартрії. Корекційна педагогіка і психологія: збірник наукових праць Кам'янець-

Подільського національного університету імені Івана Огієнка, 2012. № 3. С. 359–365.

11. Дідкова Л. М. Етапи логопедичної роботи при стертій дизартрії . Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19, корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Київ, 2014. Вип. 26. С. 85-90.

12. Дубровіна Є.А. Методики до – та післяопераційного логопедичного навчання дітей із вродженими незрощеннями піднебіння . Дефектологія. 2009. № 2.

13. Заїкання . Логопедія : підручник /за ред. М. К. Шеремет. 2-е вид., перероб. та допов. Київ, 2010. С. 392–457.

14. Каземір Т. Труднощі у школі у дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку . Будьмо здорові. 2008. № 1. С. 22-23.

15. Колишкін О. В. Психолого-педагогічна характеристика дітей з мовленнєвими порушеннями . Корекційна освіта. Вступ до спеціальності : навч. посіб. для студентів ВНЗ; М-во освіти і науки молоді та спорту України. Суми, 2013. С. 175–183.

16. Кондратенко В. Заїкання: феноменологія та основні напрями реабілітації : навч. посіб. Київ : КНТ, 2006. 70 с.

17. Кондратенко В., Ломоносов В. Комплексний підхід до подолання заїкання у підлітків. Київ: КНТ, 2014. 152 с.

18. Конопляста С.Ю. Вроджені щілини піднебіння та їх вплив на психофізичний розвиток дитини . Педагогіка та методики спеціальні: зб. наук. ст. НПУ ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2001. Вип.1. 193 с.

19. Котелянець Ю. С. Формування толерантного інклюзивного середовища в початковій школі. Наук. вісн. Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. Серія : Педагогіка, психологія, філософія. 2016. Вип. 253. С. 115–121.

20. Лепетченко М. В. Логопедія. Дизартрія : навчально-методичний посібник: для студ. спец. 6.010105 Корекційна освіта. Д., 2015. 36 с.

21. Линдіна Є. Ю., Ревуцька О. В. Технології логопедичного обстеження. Бердянськ: БДПУ, 2018. 238 с.
22. Літовченко О. В. Заїкання у дітей : профілактика і корекція: навчальний посібник. Одеса: ПНПУ імені К.Д. Ушинського, 2021. 248 с.
23. Логопедія : підручник / за ред. М. К. Шеремет. Київ : Вид. дім «Слово», 2010. С. 148-189.
24. Логопедія: підручник / за ред. М. К. Шеремет. 3-тє вид., перер. та допов. Київ: Вид. Дім «Слово», 2015. 776 с.
25. Логопедія: підручник / за ред. М.К. Шеремет. Київ: Вид. дім «Слово», 2013. 672 с.
26. Логопедія, її предмет, завдання і методи. Основні форми і види мовленнєвих порушень . Логопедія : підручник / за ред. М. К. Шеремет. 2-е вид., перероб. та допов. Київ, 2010. С. 3–17, 56–57.
27. Малярчук А.Я. Дидактичний матеріал для виправлення мовних недоліків. Київ, 2007.
28. Мартиненко І. В. Системні порушення мовлення в ракурсі медико-психолого-педагогічних досліджень . Логопедія. 2017. №10. С. 41-47.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/logoped_2017_10_6 (дата звернення: 10.10.18).
29. Мартиненко І. В. Сучасні підходи до класифікації мовленнєвих порушень у дітей та дорослих . Логопедія. 2011. №1. С. 37-40.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/logoped_2011_1_11.
30. Матющенко І. М. До проблеми соціалізації дітей з тяжкими порушеннями мовлення . Логопедія. 2012. - № 2. С. 53-56.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/logoped_2012_2_15 .
31. Митурак М. Т. Корекція комунікативних бар'єрів у дітей молодшого шкільного віку з ФФНМ . Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19, Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Київ, 2014. Вип. 27. С. 125-129.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2014_27_27.

32. Міщенко Н. П. Удосконалення правильної звуковимови [p] - [p']. Початкове навчання та виховання. 2009. №30. С. 23-36.
33. Мовленнєва патологія: наук.-допом. бібліогр. покажч. / Східноєвроп. нац. ун-т, Ф-т психології та соціології, Бібліотека ; Андрусина Л. До питання про диференційну діагностику в логопсихології. Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання. 2013. С. 23-27.
URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/168411456.pdf>.
34. Найдич В.М. Використання логоритмічних прийомів у корекційній роботі. Логопед. 2014. №3. С. 28–30.
35. Пінчук Ю.В., Циба Л.Л. Мовленнєві вправи для виховання у дітей правильної вимови звуків Р, Р', Л, Л'. Київ: КНТ, 2007.
36. Ринологія . Хрестоматія з логопедії: історичні аспекти, дислалія, дизартрія, ринологія : навч. посіб. / за ред. М. К. Шеремет, І. В. Мартиненко. 2-е вид., змін. і допов. Київ, 2008. С. 191–280.
37. Рібцун Ю. В. Понятійно-термінологічний словник. Логопедія. Логопсихологія : довідкове видання. – Київ : ІСПП, 2022
38. Савченко М.А. Методика виправлення вад вимови у дітей. Київ, 2003.
39. Синьов В. М. Діти з порушенням мови . Основи дефектології : навч. посіб. для студентів пед. ін-тів . Київ, 2004. С. 49–54.
40. Синьов В. М. Діти з порушенням мови : Ринологія . Основи дефектології : навч. посіб. для студентів пед. ін-тів. Київ, 2004. С. 56–57.
41. Соботович Є.Ф. Вибрані праці з логопедії. Укл. В.В.Тищенко, Є.Ю.Линдіна. Київ: «Видавничий дім Дмитра Бураго», 2015. 308 с.
42. Соботович Є.Ф. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (в його фонетико-фонематичній ланці) дітей дошкільного віку . Дефектологія. 2002, № 3.
43. Степанов О. Корекція вад мовлення учнів . Відкритий урок: розробки, технології, досвід. 2010. № 11. С. 45-49.

44. Тарасун В. В. Концепція державного стандарту освіти учнів з порушеннями мовленнєвого розвитку . Хрестоматія з логопедії: історичні аспекти, дислалія, дизартрія, ринолалія : навч. посіб. / за ред. М. К. Шеремет, І. В. Мартиненко. 2-е вид., змін. і допов. Київ, 2008. С. 64–80.

45. Тарасун В.В. Формування мовної особистості – новий напрям логопедичної роботи. Дефектологія. 2007. № 4 С. 3–11.

46. Тищенко В.В. Загальний недорозвиток мовлення: перспективи подальших досліджень . Збірник наукових праць Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / За ред. О.В.Гаврилова, В.І.Співака: вип. XXIII в 3-х частинах, частина 2. Серія : соціально-педагогічна. Кам’янець-Подільський: Медобори – 2013. С.260-268.

47. Тищенко В.В. Ієрархія фонематичних процесів в онтогенезі дитячого мовлення . Теорія та практика сучасної логопедії . Київ: Актуальна освіта, 2007. Вип.№4. С. 3-18.

48. Тищенко В. В. Класифікації порушень мовленнєвого розвитку: сучасний стан, протиріччя та шляхи їх усунення . Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19, Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Київ, 2016. Вип. 32 (2). С. 165-169.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2016_32%282%29__31.

49. Трофименко Л.І. Механізми засвоєння лексико-граматичних одиниць мови учнями молодшого шкільного віку із нерірко вираженим загальним недорозвитком мовлення. Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання. 2013. С. 9 – 13.

50. Трофименко Л.І. Специфіка формування граматичної компетенції у дітей з важкими порушеннями мовлення . Особлива дитина: навчання і виховання. № 2 (98). 2020. С. 64–73.

51. Фірсова І. Б. Особливості взаємодії дошкільного навчального закладу з сім'єю щодо питань розвитку мовлення дитини. Спеціальна освіта. 2012. №3. С. 122–129.
52. Хрестоматія з логопедії. Київ: Книга-плюс, 2019. 496 с.
53. Чевельова Н.А. Подолання заїкання у дітей: Допомога для логопедів і вихователів логогруп. Київ, 2001.
54. Чередніченко Н.В. Початковий курс навчання української мови молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ). Навчально-методичний посібник (курс лекцій). Київ: Видавничий Дім «Слово», 2012. 208 с.
55. Чередніченко Н. В. Корекція та формування звукової сторони мовлення в системі навчання рідної мови дітей із тяжкими порушеннями мовлення . Логопедія. 2011. № 1. С. 87-91.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/logoped_2011_1_21.
56. Швалюк Т. М. Теоретико-методологічні засади формування початкових форм діалогу у дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення I-II рівня . Логопедія. 2016. №8. С. 92-100.
57. Шеремет М.К., Пахомова Н.В. Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення до навчання в школі. Навчально-методичний посібник. Київ, 2009. 68с.
58. Шеремет М. К. Логопедія. Київ: Видавничий Дім "Слово", 2010. 376 с.
59. Юрова Р. А., Вітер Т. Г, Казьміна А. І., Щолокова А. В. Методичний посібник із подолання заїкання (для логопедів, учителів, батьків, осіб, які мають заїкання) : навч. видання. Київ : Центр патології мовлення, 2007.
60. Яковенко Л.М. Ефективність логопедичного навчання за раннього хірургічного відновлення піднебіння . Дефектологія. 2008. 68с.